

Вујадин Вујадиновић

кустос

Народни музеј Чачак

vujadinovicvujadin@gmail.com

ORCID: 0009-0002-9070-7722

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

DOI: 10.65627/zrnmuc.2026.56.3

UDK: 904:739.5"653"(497.11)

Примљен / Received: 2. 3. 2026.

Прихваћен / Accepted: 1. 4. 2026.

Копче и појасни језичци из античке збирке Народног музеја Чачак

Апстракт: У раду се представљају налази касноримских којчи и делова појасне опреме из збирке Народног музеја Чачак. Збирци припадају пет којчи и два језичка. Пет налаза је израђено од лејуре бакра, јонекад са очуваним ливотним отпечком, а два предмета су ливена од сребра. Само један предмет је случајни налаз, док сви остали потичу из археолошких целина које се могу поуздано датирати. Налази из збирке Народног музеја Чачак припадају касноантичком периоду и датирани су од друге половине III до прве половине V века.

Кључне речи: којче, појасни језичци, касна антика, некрополе

Иако невелика по броју, збирка римских копча и делова појасне опреме из Народног музеја у Чачку у недостатку писаних и ликовних извора речито сведочи о употреби и ношењу појаса у касној антици становништва на тлу данашњег Чачка.¹

Копче различитих типова, углавном израђене од легуре бакра, односно сребра, највећим делом потичу са археолошких ископавања позноримске некрополе на периферији западно од Чачка и касноантичког насеља на простору савременог града. Једна копча нађена је у римској гробници у Пријевору северозападно од Чачка. Највећи број предмета потиче из целина које се могу поузданије датирати новцем или неком другом хронолошким осетљивом врстом налаза. Збирка не садржи налазе из ранијих периода римског доба на тлу Чачка

што се да тумачити последицом недовољне истражености ове територије.

До сада су у стручној литератури публикована четири налаза са територије Чачка, превасходно у изложбеним каталозима, а делимично су анализирани и у тези С. Реџића посвећеној појасним гарнитурама на територији Србије. Циљ овог рада је да се публикују необјављени и да се заједно са публикованим налазима копча и металних делова појаса са касноримских налазишта из региона данашњег Чачка сагледају у целини, у њиховом археолошком и социјалном контексту.

Преглед копча из збирке Народног музеја Чачак

Типологије копча са територије римског царства засноване су на систематизацији облика алке и трна, која чини најважнији део копча, и њима припадајућих окова који

[1] Рад представља измењену верзију текста писаног за стручно звање кустоса, одбрањеног у Народном музеју Београд 2015. године.

дају основу за варијанте у оквиру типолошке сличности.²

Копче из збирке Народног музеја припадају типу дводелних копчи који се састоји од алке и окова од лима троугаоне, односно делтоидне и правоугаоне форме. Две су од легуре бакра, тј. бронзе, а једна је од сребра.

Бронзана копча са фрагментарно очуваном гвозденом алком из некрополе у Бељини код Чачка (Кат. бр. 1, Сл. 1/1) откривена је у скелетном гробу (Гроб бр. 2) у којем је пронађен и пехар са две дршке, светлоцрвене боје печења, песковите фактуре.³ Незнатно већи пехар исте форме и истоветних технолошких карактеристика нађен је у скелетном гробу (Гроб бр. 59) исте некрополе са новцем Септимија Севера⁴, и два новчића Констанција II (од којих је један кован од 350. до 355. године).⁵ На некрополи у Дукљи овај тип пехара или лончића се не јавља пре друге половине III века.⁶ У Радоињи код Нове Вароши, у скелетним гробовима ове биритуалне некрополе, посведочени су идентични облици различитих технолошких карактеристика који се датирају у другу половину IV века.⁷

[2] Maria Alföldi, "Schnallen, Riemenzungen und andere Gürtelverzierung", *Intercisa II (Dunapentele) Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957); Markus Sommer, *Die Gürtel und Gürtelbeschläge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich*. (Bonn: Verein der Förderer des Instituts für Vor- und Frühgeschichte der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität, 1984); Saša Redžić, *Rimske pojase garniture na tlu Srbije od I do IV veka*, neobjavljena doktorska disertacija (Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2013); Люба Ангелова Трайкова, *Коланџи јужно од Долен Дунав – крај на III – началото на VII в.* (София: Българска академия на науките, Национален археологически институт с музей, 2017).

[3] У питању је лоше очуван скелет млађе индивидуе (до 20 година старости), непознатог пола. Jelena Jovanović, *Antropološka analiza inhumiranih ostataka iz kasnoantičke nekropole u Čačku*, nepublikovani master rad (Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011), 20, 32; Катарина Дмитровић, Дејан Радичевић, *Касноантичка некропола у Чачку* (Чачак: Народни музеј, 2009), 56, кат. 105.

[4] К. Дмитровић, Д. Радичевић, *Касноантичка некропола у Чачку*, 68, кат. 139.

[5] К. Дмитровић, Д. Радичевић, *Касноантичка некропола у Чачку*, 74, кат. 157.

[6] Александрина Цермановић-Кузмановић, Оливера Велимировић-Жижић, Драгослав Срејовић, *Античка Дукља: некрополе* (Цетиње: Обод, 1975), 202, Тип II/2, гробови бр. 105, 223, 262.

[7] Александра Јуришић, "Заштитна ископавања у селу Радоињи", *Саопштења IV* (1961), 169-172, гробови 1, 2, 3, 6, 7, 10.

Појасни оков (Кат. бр. 1) је према типологији С. Реџића опредељен у тип XII – варијанта 4, подваријанта а, у коју спадају касноантичке копче са овалном алком и троугаоним оковом са кружним завршетком код којих је монтирање окова вршено савијањем лимене плочице око алке пређице.⁸ Код ових копчи трн је качен директно на алку копче провлачењем кроз отвор на окову. Окови, који су углавном неукрашени, на кожни каиш су причвршћивани са једном или две заковице. Трн копче је такође у већини случајева неорнаментисан, мада су нађени и примерци са трном који се завршава стилизованом птичијом главом.⁹

У типологији М. Sommer-а ове копче припадају Групи 1 (врста 1, форма В, тип а), при чему се овакви налази из Подунавских провинција датирају од 290. до 400. године.¹⁰ На касноантичкој некрополи Медијане (железничка станица Ћеле кула) копча овог типа нађена је у скелетном гробу¹¹ који се датира у луковичастом фибулом у прву половину¹², односно у прве две трећине IV века.¹³ На локалитету Доњи град Београдске тврђаве у укупу датованом новцем у прву половину IV века¹⁴ нађена је бронзана копча истог типа.¹⁵ У Интерциси се ове копче опредељују

[8] S. Redžić, *Rimske pojase garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 127, 141-143.

[9] Dragan Jacanović, "Medijana, žel. stanica Ćele Kula – kasnoantička nekropola", *Arheološki pregled* 22 (1981), 97, T. LXVI/4.

[10] M. Sommer, *Die Gürtel und Gürtelbeschläge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich...*, 18, 21, 59-76.

[11] D. Jacanović, "Medijana, železnička stanica Ćele kula – kasnoantička nekropola", 97-98, grob br. 2, T. LXVI/4.

[12] D. Jacanović, "Medijana, železnička stanica Ćele kula – kasnoantička nekropola", 97-98, T. LXVI/7.

[13] Sofija Petković, *Rimske fibule u Srbiji* (Beograd: Arheološki institut, 2010), 261-262, T. LVI, LVII.

[14] Вујадин Иванишевић, "Два налаза римског бронзаног новца IV века са Београдске тврђаве", *Нумизматичар* 6 (1983), 77.

[15] Адам Црнобрња, Славица Крунић, "Војна опрема и коњска орма", у: Античка бронза Сингидунума, прир. С. Крунић (Београд: Музеј града Београда, 1997), 287, кат. бр. 481; Ivan Bugarski, "Ulomak poznorimskog paradnog šlema iz Singidunuma", *Singidunum* 4 (2005), 143, sl. 4/2.

у IV век.¹⁶ Типологија копчи са територији Бугарске налазе ове врсте смешта у време од 300. до 400. године.¹⁷

Сребрна копча из Чуљевине (Кат. бр. 2, Сл. 1/2) такође има троугаоно моделован оков. Оно што је, поред материјала од којег је израђена, разликује од претходне копче и налаза истог типа су мање димензије, а нарочито чињеница да се на кружној пређици налази наглашено повијени трн. Према типологији Ковалевскаје као тип 7, варијанта 8б опредељују се копче мањих димензија са округлом алком и троугаоним оковом са паралелама на простору предње Азије.¹⁸ Према тој типологији ова форма копчи припадала би IV, са појавом и током V и VI века.¹⁹ У Бугарској се налази овог типа опредељују у период од краја III до прве половине V века²⁰. Варијанта копчи са троугаоним оковом и кружном пређицом са изразито повијеним трном за сада поред копче из Чуљевине није забележена на територији Србије. Једноставне прстенасте копче израђиване од гвожђа, бронзе, па и сребра, коришћене су на територији Србије у антици, од друге половине II до средине IV века.²¹ Чини се да би узор за израду копче из Чуљевине ипак биле копче са кружном алком, врло повијеним трном и правоугаоним плочастим оковом које се за време Сеобе народа из области око Црног мора шире према западу, а датују се у крај IV и прву половину V века.²² У Србији се ове

копче јављају у зони дуж Дунава, односно у центрима у вези са комуникацијама од војне важности.²³ На некрополи у Интерциси копче са кружном алком се датују у касни IV век при чему се њихово порекло везује за Западне Готе.²⁴

Ова копча потиче из инвентара гробнице са локалитета Чуљевина у Пријевору²⁵, где су пронађени и пет сребрних игала са искуцаном кружном главом, гвоздени нож са сребрном оплатом, сребрна игла од фибуле и коштани пршљенак. Поред тога, у гробу су нађени и уломци стаклених посуда од три хемисферична пехара од којих је један украшен плавим бобицама, као и боца са две дршке.²⁶ Боца левкастог обода са две дршке и пехар левкастог обода који је украшен тамноплавим бобицама на трбуху датују се у другу половину IV века.²⁷

Једна копча из збирке Народног музеја Чачак са пређицом у облику слова D нађена је у некрополи у Бељини (Кат. бр. 3, Сл. 1/3). Овај тип копчи је због своје функционалности у територијалном и у хронолошком смислу најраспрострањенији облик копчи у антици. У типологији појасних гарнитура са територије Србије припада типу VI, односно његовој

[16] M. Alföldi, "Schnallen, Riemenzungen und andere Gürtelverzierungen"..., 460, Abb. 105.

[17] Л. А. Трайкова, *Коланџи јужно ош Долен Дунав – края на III – началото на VII в...*, Таблица 1: Група А, Тип I.a: 55.

[18] Вера Борисовна Ковалевская. *Поясные наборы Евразии IV – XI вв. – ирјаски, Археология СССР* (Москва: Академия наук СССР, 1979), 16, Т. I/15, 16; Радмила Зотовић, „Метални налази са локалитета „Чуљевина“ код Чачка“, *Зборник радова Народног музеја Чачак XXIX* (1999), 27.

[19] В. Б. Ковалевская. *Поясные наборы Евразии IV – XI вв. – ирјаски*, 16-17.

[20] Л. А. Трайкова, *Коланџи јужно ош Долен Дунав – края на III – началото на VII в...*, Табло 1: Токи, Група А, Тип I.a: 8, 175.

[21] S. Redžić. *Rimske pojase garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 107-114, Tip XI, Var. 1, kat. 171-198.

[22] Jaroslav Tejral, "Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donaumaum", *Archaeologia Austriaca* 72

(1988), fig. 16.6; Vujadin Ivanišević, Michel Kazanski „Nouvelle nécropole des Grandes migrations de la Singidunum“, *Сѡаринар LVII* (2007), 117-121, Fig. 5/4; M. Shchukin, Michel Kazanski, Oleg Sharov. *Des Goths aux Huns : Le nord de la mer Noire au Bas-Empire et à l'époque des Grandes Migrations*. (Oxford: BAR International Series 1535, 2006), 394, Fig 109.1-3.

[23] Sofija Petković, Mira Ružić, Svetozar Jovanović, Marko Vukšan, Zsuzsanna Zoffman. *Roman and medieval necropolis in Ravna near Knjaževac* (Beograd: Arheološki institut, 2005), 89-90, 92, Fig. 18d; Sofija Petković, Nataša Miladinović-Radmilović, „Military graves from the late Roman necropolis at Slog in Ravna (Timacum Minus)“, *Сѡаринар LXIV* (2014), 97, 100-101, Pl. VII/3; од 380 до 410. г.; V. Ivanišević, M. Kazanski „Nouvelle nécropole des Grandes migrations de Singidunum“, 117-121, Fig. 5/4.

[24] M. Alföldi, "Schnallen, Riemenzungen und andere Gürtelverzierungen", 460, Abb. 104.

[25] Унутрашњости гробнице откривени су дислоцирани остаци два одрасла покојника који нису подвргнути антрополошкој анализи.

[26] Александра Гојгић, „Римско стакло из Чачка и околине“, *Зборник Народног музеја Чачак XXXVIII* (2008), 50, Т. II.

[27] Mira Ružić. *Rimsko staklo u Srbiji*. (Beograd: Filozofski fakultet, Centar za arheološka istraživanja, 1994), 16/kat. 81, 48 / kat. 935.

варијанти 3.²⁸ У оквиру типа VI, варијанте 3, поједине копче се разликују према детаљима изгледа и конструкције алке, а заједнички им је изглед окова у виду правоугаоне плочице од танког лима украшеног искуцавањем на матрици. За кожни ремен причвршћиване су обично са две заковице у задњем делу окова. Ова варијанта копчи са пређицом у облику латиничног слова Д чини релативно чест налаз на римским некрополама у Србији, при чему су поуздано датоване новцем и фибулама.²⁹ Њихова производња и употреба датују се у другу половину III и почетак IV века.³⁰ Копча из некрополе у Бељини нађена је у гробу спаљеног покојника (Гроб бр. 31) у урни, заједно са гвозденим ножем и гвозденим алком.³¹ Поред урне нађен је бронзани новчић Тацита (275–276 године), што би одговарало и хронологији осталих налаза овог типа са територије Србије.³² У Интерциси су ове копче такође датоване у другу половину III и почетак IV века.³³ Разноврсност манира украшавања окова од лима потиче од комбинације искуцавања на матрици и пунцираног орнамента који одражава лични естетски доживљај занатлије. Тако појасна копча из Чачка садржи орнаменталну композицију која се састоји од централног утиснутог мотива розете и линеарних полукружних, односно кружних линија изведених пунцирањем. Генерално говорећи, орнаментика копче из Чачка следи принципе украшавања који се јављају и на копчама овог облика из

Јагодине и Виминацијума.³⁴ Чини се да би урезана орнаментика овог типа имала узор у маниру украшавања који се јавља на луксузној појасној опреми израђиваној од сребра и донекле бронзе са испуном од нијело пасте, касног III века.³⁵

Мања бронзана пређица (Кат. бр. 4, Сл. 1/4) у виду слова D кружног пресека вероватно такође припада типу дводелних копчи са лименим, нажалост, изгубљеним окомом. Недостатак окова и једноставан облик ових пређица отежавају датовање. Бронзана карика од копче нађена је током археолошких ископавања Порте цркве Светог Вазнесења у Чачку у касноантичком слоју друге половине IV века поремећеном каснијим укопавањима гробова.³⁶ Нешто већи примерак потиче из гроба са скелетно сахрањеним покојником из некрополе у Бешкој, датован у средину IV века.³⁷ На некрополи на Згорњем Брегу у Путју нађено је неколико оваквих копчи мањих димензија које се опредељују у другу половину IV века.³⁸

Бронзана прстенаста копча (Кат. бр. 5, Сл. 1/5) са гвозденим трном према типологији С. Реџића одговара типу XI, варијанти 2.³⁹ Ове копче су углавном већих димензија, у највећој мери израђиване од бронзе, док се сребрни примерци ређе јављају. Заједнички им је прстенаст облик који се у једном делу прекида и продужава у додатак у облику слова U и који може бити различито украшен. На местима где кружни део копче скреће у додатак у облику слова U, по правилу се налазе два брадавичаста испупчења, што је случај и са копчом из Чачка. Налази ове

[28] S. Redžić. *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 75–76, 81 – kat. 134.

[29] Stefan Pop-Lazić, „Nekropole rimskog Singidunuma”, *Singidunum* 3 (2002), 66, sl. 20/7, 69, sl. 22/12; S. Redžić. *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 82.

[30] S. Redžić. *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 82.

[31] Нису познати резултати антрополошке анализе остатака овог скелета.

[32] Дејан Радичевић, „Сахрањивање у касноантичко доба на територији југозападне Србије”, *Балкан, Подунавље и Источна Европа у римско доба и у раном средњем веку*, ур. Игор Олегович Гавритухин, Станко Трифуновић (Нови Сад: Музеј Војводине, Институт археологије Руске Академије Наука, 2019), 96.

[33] M. Alföldi, „Schnallen, Riemenzungen und andere Gürtelverzierungen”, 460, Abb. 100.

[34] S. Redžić. *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 83, 85, 81 – kat. 125, 133.

[35] Zsolt Mráv, „Egy késő 3. századi niellóberakással díszített közégyűrés bronz szíjvéggveret Brigetióból”, *Komárom - Esztergom megyei múzeumok közleményei* 16 (2010), 36, Pl. 6/1.

[36] Подаци из документације Народног музеја у Чачку

[37] Mirjana Marijanski-Manojlović. *Rimska nekropola kod Beške u Sremu* (Novi Sad: Vojvodanski muzej, 1987), 51, 66, T. 32, гроб 50/1.

[38] Maksimiljan Sagadin, „Antične pasne sponse in garniture v Sloveniji”, *Arheološki vestnik* 30 (1979), 311, T. 8/15, 17.

[39] S. Redžić. *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 114–124.

форме класификују се као и фибуле, па их тако С. Петковић опредељује као тип 30В.⁴⁰ Ова копча нађена је у Гробу бр. 36 спаљеног покојника заједно са гвозденим ножем, турпијом, фрагментованом бронзаном прстенастом фибулом са гвозденом иглом.⁴¹ Треба напоменути да ова копча није горела заједно са осталим гробним прилозима, већ је у гроб положена накнадно на један облук у углу. Накнадно полагање ових копчи у гробове забележено је и на некрополи у Радоњи⁴², Бешкој⁴³ и Виминацијуму.⁴⁴

Према реконструкцији коју је предложио Шађи ове копче су за прикопчавање појаса понекад укључивале и дугмад са калотастом главом нађену у гробовима некрополе у Интерциси.⁴⁵

У Мађарској се ове копче везују за IV⁴⁶, налази из Словеније (Птуј и Марибор) датују се у III и прву половину IV⁴⁷, док их Олденштајн опредељује у крај III и IV век.⁴⁸

На територији Паноније нађен је велики број примерака ових копчи, у Саварији и Птују је откривено и неколико полупроизвода, што указује да су се копче овог облика ту и производиле.⁴⁹

[40] S. Petković. *Rimske fibule u Srbiji*, 224–226, T. XLII/3-6.

[41] Нису познати резултати антрополошке анализе остатака овог скелета.

[42] А. Јуришић „Заштитна ископавања у селу Радоњи“ (Слика 29), урна са спаљеним покојником бр. 3.

[43] М. Маријански-Мановљовић. *Rimska nekropola kod Beške u Sremu*, 131, T. 35, гроб 56.

[44] S. Redžić. *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 116, kat. 199.

[45] Károly Sági, "Die Ausgrabungen in Römischen Gräberfeld von Intercisa im Jahre 1949", *Intercisa I (Dunapentele – Sztálinváros)*, Geschichte der Stadt in der Römerzeit, (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1954), 98, Abb. 32.

[46] K. Sági, "Die Ausgrabungen in Römischen Gräberfeld von Intercisa im Jahre 1949", 98-99; Mónika Merczi, "Római kori gyűrűfibulák Komárom – Esztergom megyéből", *Komárom - Esztergom megyei múzeumok közleményei* 7 (2000), 279.

[47] M. Sagadin, "Antične pasne sponse in garniture v Sloveniji", 308, 321, T. 7/4 – 7, T. 11.

[48] Jürgen Oldenstein, "Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten", *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Band 57* (1976), 218, Taf. 79/1058-1061.

[49] M. Merczi, "Római kori gyűrűfibulák Komárom – Esztergom megyéből", 280; S. Petković. *Rimske fibule u Srbiji*, 225.

Најсличнији налази копчи из Чачка потичу из Босне и Херцеговине. Веомо слична, али нешто мања, копча нађена је у Драчевици код Пробоја близу Љубушког у Херцеговини у грађевини чије се коришћење према датовању новца опредељује у другу половину III и прве две трећине IV века.⁵⁰ Такође, из римског металуршког центра и насеља у долини Јапре потиче бронзана копча истоветне профилације плочастог трапезоидног проширења.⁵¹

Појасни језичци

Сребрни једноделни појасни језичак (Кат. бр. 6, Сл. 1/6) издуженог вретенастог облика потиче из некрополе у порти Успења Пресвете Богородице. Овај вид језичка уобичајено је чинио део пара језичака причвршћених на крају војничког појаса, као што је то забележено у гробу из Лиона⁵², или, пак, појаса који су носиле жене.⁵³

Углавном израђивани од бронзе, језичци овог типа се разликују по профилацији доњег viseћег дела који има облик батине или вретена.⁵⁴ Најчешће су украшавани различитим видовима задебљања на доњем делу, а језичак из Чачка припада једноставнијој варијанти која нема овакву врсту задебљања. На прелазу плоснатог горњег дела у висуљак уочава се траг једноставног урезаног орнамента.

У Западној Европи се употреба ових језичака прати још од касног латена па све

[50] Фрањо Фиала, „Прилози кримској археологији Херцеговине, Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини VII. 3, (1895), 367, T. II/2.

[51] Đuro Basler, „Rimski i metalurški pogon i naselje u dolini Japre“, *Glasnik Zemaljskog muzeja XXX/XXXI* (1977), T. VII/4.

[52] Mike Bishop, Johnatan Coulston. *Roman military equipment, from the Punic wars to the fall of Rome*. (Oxford: Oxbow books, 2006), 160, fig. 101.

[53] Jochen Garbsch. *Die norisch – pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*. (München: Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte; 11 Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien, 1965), Abb. 29/12.

[54] J. Oldenstein, "Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten", 144-145, T. 36, Nr. 305 – 319.

до краја II, односно почетка III века.⁵⁵ Судећи према типологији појасних гарнитура са територије Србије ова врста појасне опреме датује се од последње трећине II до средине III века.⁵⁶

Најсличнији језичку из Бељине је бронзани језичак са непознатог налазишта из збирке Музеја града Београда који има нешто дужи горњи пљоснати део за причвршћивање на појас и нешто облије профилисани доњи део висећег дела, а широко је опредељен у време од краја II до IV века.⁵⁷

Сребрни језичак нађен је у плитком укопу у Објекту 2 испуњеном интензивном гаражи, у коме је поред пар гвоздених клинова нађена и сребрна фибула коленастог типа са широким тракастим луком савијеним у волуту. Пошто је горела не може се рећи којој варијанти ових фибула припада, а које се иначе датују од средине II до прве половине IV века.⁵⁸ Налази коленастих фибула са волуастом главом, које су иначе честе у овом делу Западне Србије, датују се у другу половину III и прву половину IV века.⁵⁹

Бронзани појасни језичак амфорасте форме украшен пунцирањем (Кат. бр. 7, Сл. 1/7) по типологији М. Зомера припадао би форми В, типу с, варијанти 2b.⁶⁰ Ову форму карактерише стилизација мотива амфоре, па тако примерци ове варијанте више личе на копље. Димензије ових језичака припадају групи средње величине који су за кожни

ремен везивани преко једне или две нитне, а такође им је заједничка пунцирана орнаментика која језичак из Чачка приближава бронзаним језичцима из Еправа и Самсона у Белгији.⁶¹ Орнаментална композиција на језичку из Чачка готово је идентична украсу окова појасне копче из некрополе Фрауенберг код Лајбница у Штајерској.⁶² Чини се да није без основа порекло оваквог типа орнаментике видети у имитацији украса тзв. кербшнит стила војних појасних гарнитура.⁶³

Хронолошки овај вид језичака припада првој половини V века, најчешћи су у Западној Европи (Белгији, јужној Енглеској и Немачкој), док најисточнији налази потичу из северне Италије и Словеније.⁶⁴

Завршна разматрања

Иако невелика по броју, збирка касно-римских копчи и делова појасне опреме из Народног музеја у Чачку својим карактером осликава сву слојевитост античког наслеђа на тлу данашњег Чачка.

Најстарије налазе појасне опреме представљају бронзана дводелна копча са пређицом у облику слова D и оковом од лима украшеним отискивањем (Кат. бр. 3) и сребрни једноделни језичак (Кат. бр. 6), који би се датовали у другу половину III и почетак IV века. Ови предмети, као што је приказано, представљају релативно честе налазе на античким локалитетима на широком простору Римског царства.

Време израде и коришћења копче са оковом троугаоне форме (Кат. бр. 1) би према осталим налазима са територије Србије и

[55] J. Oldenstein, "Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten", 145-146; Michel Feugère, *Weapons of the Romans*. (Stroud/Charleston: Tempus Publishing, 2002), 116, fig. 151/10,11; M. Bishop, J. Coulston. *Roman military equipment...*, 160, fig. 101.

[56] S. Redžić. *Rimske pojasne garniture na tlu Srbije od I do IV veka...*, 334-338, Тип XXVII, кат. 844 – 852.

[57] А. Црнобрња, С. Крунић, „Војна опрема и коњска орма“, 290, кат. бр. 492.

[58] Dragoljub Bojović. *Rimske fibule Singidunuma*. Zbirke i Legati, Katalog XII (Beograd: Muzej grada Beograda, 1983), 61, Тип 22, варијанта 16 и 17; S. Petković *Rimske fibule u Srbiji*, 155-158, тип 20.

[59] S. Petković. *Rimske fibule u Srbiji*, 158, кат. 902, 912; Александра Гојгрић, „Фибула, кат. 32, Суво Поље, Чачак“ *Блајо Народној музеја, истраживања 2002–2012*, Иложбени каталози 16, ур. Д. Рајић (Чачак: Народни музеј, 2012), 31, кат. 32.

[60] M. Sommer. *Die Gürtel und Gürtelbeschlüge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich*, 49-53, T. 21/1-6.

[61] M. Sommer. *Die Gürtel und Gürtelbeschlüge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich*, 49-53, T. 21/3, 5.

[62] Ulla Steinklauber. *Das Spätantike Gräberfeld auf dem Frauenberg bei Leibnitz, Steiermark*, Fundberichte aus Österreich, Materialheft A 10 (Wien: Bundesdenkmalamt, Abteilung für Bodendenkmale, 2002), 166, Abb. 229.

[63] U. Steinklauber. *Das Spätantike Gräberfeld auf dem Frauenberg bei Leibnitz, Steiermark*, 187.

[64] M. Sommer. *Die Gürtel und Gürtelbeschlüge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich*, 53, 78-80; U. Steinklauber. *Das Spätantike Gräberfeld auf dem Frauenberg bei Leibnitz, Steiermark*, 187.

Паноније био IV век. Не треба занемарити и паралеле на које указује и керамички лончић чији је идентични примерак нађен на истој некрополи са новцем Констанција II. Нешто млађи примерак (краја IV и почетка V века) форме са троугаоним оковом представља копча од сребра са округлом алком и повијеним трном (Кат. бр. 2). На почетак V века као временско опредељење ове сребрне копче могао би указивати и део инвентара гроба из Сеобе народа из Сингидунума где су такође нађене сребрне копче са кружном алком, нож са сребрном оплатом и хемисферични пехар са плавим бобицама у идентичном распореду.⁶⁵ Сребрна мала копча из гробнице у Пријевору поседује одлике карактеристичне за касноримску културу формирану под утицајима нових популација које се у оквиру Сеобе народа крајем IV и почетком V века насељавају на простору Средњег Подунавља.⁶⁶ Судећи по малим димензијама и осталим налазима из гробнице (пет сребрних сонди, коштано дугме, нож са сребрном оплатом) ова копча је можда служила за везивање ремена на торбици једног од покојника који је овде сахрањен. Порекло копчи овог вида се на некрополи у Равни тумачи присуством „варвара” у помоћним одредима римске војске. С. Петковић налазе ових карактеристика повезује са некрополама Крима и Карпатског басена на којим је потврђена присутност Сармата и Алана.⁶⁷

Велика прстенаста копча (Кат. бр. 5) се према блиским аналогијама може датовати у прву половину IV века. У овом случају постоје различита тумачења, па се тако овакав вид налаза неретко сврстава међу фибуле и продужава му се век употребе у период од III до средине V столећа.⁶⁸

Бронзани појасни језичак (Кат. бр. 7), чије се аналогije налазе на простору западних провинција Римског царства, сведочи о живим везама овог простора унутрашњости Балкана и у првој половини V века и упућује на присуство касноримске војске ван главних зона војних операција у дубокој унутрашњости римског Лимеса о чему се за сада још увек мало зна.

У целини гледано, римске копче са простора Чачка имају сличности са налазима са ширег балканског простора, најпре територије Паноније и Далмације, али и Централног Балкана и Доње Мезије. Паралеле за старије налазе (Кат. 3 и 6) могу се пронаћи западно и северно од територије о којој се у раду говори, док се у случају сребрне копче са кружном алком (Кат. 2) може говорити о утицајима који у касној антици долазе са истока.

Појасне копче, поред фибула, чине један од основних елемената начина одевања и украшавања током антике на овом простору. Далеко од већих градских центара у долинама великих река, античка насеља на простору Чачка, која се све до касне антике налазе на граници провинција Горње Мезије и Далмације, имају специфичан развој, што се огледа и у појасној опреми.

Каталог

1. (Сл. 1/1) Троугаони оков дводелне копче од пресавијеног бронзаног лима са кружним завршетком. Од гвоздене алке очуван је део унутар окова. На средини окова и на кружном крају налазе се заковице за причвршћивање на каиш.

Димензије: дужина 41 mm, ширина 19 mm

Чачак, Бељина, археолошка ископавања 2002. године, некропола, гроб 2.

Публиковано: К. Дмитровић, Д. Радичевић, *Касноантичка некропола у Чачку*, стр. 55, кат. 101.

2. (Сл. 1/2) Дводелна мања сребрна појасна копча са кружном алком и оковом троугаоне форме са кружним проширењем

[65] V. Ivanišević, M. Kazanski „Nouvelle nécropole des Grandes migrations de Singidunum”, 117-121, Fig. 5/4, 13, 15, 16, 19.

[66] Vladislav Popović, „Die süddanubischen Provinzen in der Spätantike vom Ende des 4. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts, In: Die Völker Südeuropas im 6. bis 8. Jahrhunderts, Hrsg B. Hänsel. (Berlin – München: Südosteuropa-Ges. u.a., 1987), 95-139.

[67] Petković et al. *Roman and medieval necropolis in Ravna near Knjaževac*. 89-90, 92, Fig. 18d.

[68] Sofija Petković. *Rimske fibule u Srbiji*, 225.

у задњем делу. Пређица је кружног пресека са масивним трном повијеним на врху.

Димензије: дужина 38 mm, ширина 18 mm

Пријевор, локалитет Чуљевина, археолошка ископавања 1977. године, гробница.

Публиковано: Р. Зотовић, Метални налази са локалитета „Чуљевина“ код Чачка, 25-29 (цртеж 1).

3. (Сл. 1/3) Дводелна појасна копча са алком у виду слова D и тракастим трном. Предмет је оштећен услед горења. Оков је начињен од танког пресавијеног бронзаног лима украшен пунцирањем. Двоструким линераним тачкастим мотивом оков је подељен на троугаона поља. У средишту окова у оквиру кружног поља изведеног тачкањем утиснут је мотив розете. Троугаона поља су додатно рашчлањена двоструким кружним тачкастим мотивом у оквиру којих се налазе по три дубље пунктиране тачке.

Димензије: укупна очувана дужина 53 mm, ширина окова 34 mm, ширина алке 39 mm

Чачак, Бељина, археолошка ископавања 2004. године, некропола, гроб 31.

Смештај НМЧ, инв. бр. А II 182.

Публиковано: К. Дмитровић, Д. Радичевић, *Касноантичка некропола у Чачку*, стр. 32, кат. 33.

4. (Т-1/4) Пређица мање бронзане копче у облику слова D, са телом кружног пресека од дебље жице.

Димензије: дужина 21 mm, ширина 16 mm

Чачак, Порта цркве Светог Вазнесења Христовог, археолошка ископавања 1999. године, Сонда 7.

Непубликовано.

5. (Сл. 1/5) Велика прстенаста копча израђена од бронзе са телом тракастог пресека и пуно ливеном стопом. Стопа је у облику слова U, са плочастим проширењем на крају. На полеђини, на прелазу лука у стопу, налазе се симетрична брадавичаста задебљања за ослањање игле. Гвоздена игла

је фрагментована, кружног пресека, изједна ливеном алком тракастог пресека причвршћена за обруч копче, на средини профилисана двоструким задебљањем, са стањеним и благо повијеним врхом. На стопи се налази двоструки орнамент у виду бубрежастог или стилизованог пелта мотива на крајевима стопе изведен проламањем.

Димензије: дужина 75 mm, ширина 64 mm

Чачак, Бељина, археолошка ископавања 2004. године, некропола, гроб 36.

Смештај НМЧ инв. бр. А II 179.

Публиковано: К. Дмитровић, Д. Радичевић, *Касноантичка некропола у Чачку*, стр. 31, кат. 29.

Појасни језичци

6. (Сл. 1/6) Појасни језичак од сребра, издуженог вретенастог облика. Горњи део је шири, плоснат, са процепом и очуваном заковицом. Доњи део је пуно ливен, овалног пресека шпицастог завршетка.

Димензије: дужина 43 mm, ширина 8 mm

Чачак, Бељина, археолошка ископавања 2002. године, некропола, Објект 2, концентрација гаражи III, Ц 41/02.

Непубликовано.

7. (Сл. 1/7) Појасни језичак копљастог или амфорастог облика од бронзаног лима дебљине 1 mm. На задњем делу полеђине лим је предвостручен и спојен заковицом. Украшен је пунктираним тачкастим орнаментом. Низ мањих тачака пружа се дуж ивица и кроз средишњу осу језичка. Већи тачкасти орнамент у доњем проширеном делу прати линију обода у унутрашњем делу површине. Ивице лима незнатно су оштећене.

Димензије: дужина 54 mm, ширина 30 mm

Материјал и техника: бронза – ливење и искуцавање

Чачак, Улица Светозара Марковића, случајан налаз, нађен приликом копања рова за канализациону мрежу у Улици

Светозара Марковића, испред Економске школе, 1967. године

Смештај: НМЧ, инв. бр. А II 42 (Ст. инв. бр. 1193)

Непубликовано.

Литература

Alföldi, Maria R. "Schnallen, Riemenzungen und andere Gürtelverzierungen", *Intercisa II, (Dunapentele) Geschichte der Stadt in der Römerzeit*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1957, 456-475.

Ангелова Трайкова, Люба. *Коланџи јужно ош Долен Дунав – крај на III – началош на VII в.* Дисертација, Том 10. Софија: Българска академия на науките, Национален археологически институт с музей, 2017.

Basler, Đuro. „Rimski i metalurški pogon i naselje u dolini Japre”, *Glasnik Zemaljskog muzeja XXX/XXXI* (1977), 121-216.

Bishop, Mike & Coulston, Jonathan. *Roman military equipment, from the Punic wars to the fall of Rome*. Oxford: Oxbow books, 2006.

Bojović, Dragoljub. *Rimske fibule Singidunuma*. Zbirke i Legati, Katalog XII. Beograd: Muzej grada Beograda, 1983.

Bugarski, Ivan. „Ulovak poznorimskog paradnog šlema iz Singidunuma”, *Singidunum* 4 (2005), 137-146.

Garbsch, Jochen. *Die norisch – pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert*. München: Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte; 11 Veröffentlichungen der Kommission zur archäologischen Erforschung des spätrömischen Raetien, 1965.

Гојгић, Александра. „Римско стакло из Чачка и околине”, *Зборник Народној музеја Чачак XXXVIII* (2008), 23-62.

Гојгић, Александра. „Фибула, кат. 32, Суво Поље, Чачак”. *Блајо Народној музеја, исцртаживања 2002–2012*, Иложбени каталози 16, ур. Д. Рајић. Чачак: Народни музеј 2012.

Дмитровић, Катарина и Радичевић, Дејан. *Касно-античка некропола у Чачку*, Изложбени каталози 12. Чачак: Народни музеј, 2009.

Зотовић, Радмила. „Метални налази са локалитета „Чуљевина” код Чачка”, *Зборник радова Народној музеја Чачак XXIX* (1999), 25-30.

Иванишевић, Вујадин. „Два налаза римског бронзаног новца IV века са Београдске тврђаве”, *Нумизматичар* 6 (1983), 77-98.

Ivanišević, Vujadin & Kazanski, Michel. „Nouvelle nécropole des Grandes migrations de Singidunum”, *Сџаринар LVII* (2007), 117-139.

Jacanović, Dragan. „Medijana, železnička stanica Čele kula – kasnoantička nekropola”, *Arheološki pregled* 22 (1981), 97-98.

Jovanović, Jelena. *Antropološka analiza inhumiranih ostataka iz kasnoantičke nekropole u Čačku*, nepublikovani master rad, Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2011.

Јуришић, Александра. „Заштитна ископавања у селу Радоини”, *Саопштења IV* (1961), 163-180.

Ковалевская, Вера Борисовна. *Поясные наборы Евразии IV – XI вв. – ирражски*, Археология СССР, Москва: Академия наук СССР, 1979.

Marijanski-Manojlović, Mirjana. *Rimska nekropola kod Beške u Sremu*, Novi Sad: Vojvodanski muzej, 1987.

Merczi, Mónika. „Római kori gyűrűfibulák Komárom – Esztergom megyéből”, *Komárom - Esztergom megyei múzeumok közleményei* 7 (2000), 253-287.

Mráv, Zsolt. „Egy késő 3. századi niellóberakással díszített középgyűrűs bronz szíjvégeret Brigetióból”, *Komárom - Esztergom megyei múzeumok közleményei* 16 (2010) 13-40.

Oldenstein, Jürgen. „Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten”, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, Band 57* (1976), 49-284.

Petković, Sofija. *Rimske fibule u Srbiji*, Beograd: Arheološki institut, 2010.

Petković, Sofija & Miladinović-Radmilović, Nataša. „Military graves from the late Roman necropolis at Slog in Ravna (Timacum Minus)”, *Сџаринар LXIV* (2014), 87-130.

Petković, Sofija & Ružić, Mira & Jovanović, Svetozar & Vuksan, Marko & Zoffman, Zsuzsanna. *Roman and medieval necropolis in Ravna near Knjaževac*, Beograd: Arheološki institut, 2005.

Pop-Lazić, Stefan. „Nekropole rimskog Singidunuma”, *Singidunum* 3 (2002), 7-100.

Popović, Vladislav. „Die süddanubischen Provinzen in der Spätantike vom Ende des 4. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts”, In: *Die Völker Südeuropas im 6. bis 8. Jahrhunderts*, Hrsg B. Hänsel. Berlin – München: Südosteurop.-Ges. u.a. (1987), 95-140.

Радичевић, Дејан. „Сахрањивање у касноантичко доба на територији југозападне Србије”, *Балкан, Подунавље и Источна Европа у римско доба и у раном средњем веку*, ур. Игор Олегович Гавритухин, Станко Трифуновић. Нови Сад: Музеј Војводине, Институт археологије Руске Академије Наука (2019), 73-104.

Redžić, Saša. *Rimske pojasse garniture na tlu Srbije od I do IV veka*, neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2013.

Ružić, Mira. *Rimsko staklo u Srbiji*. Beograd: Filozofski fakultet, Centar za arheološka istraživanja, 1994.

Sagadin, Maksimiljan. „Antične pasne spone in garniture v Sloveniji”, *Arheološki vestnik* 30 (1979), 294-339.

Sági, Károly. "Die Ausgrabungen in Römischen Gräberfeld von Intercisa im Jahre 1949", *Intercisa I, (Dunapentele – Sztálinváros), Geschichte der Stadt in der Römerzeit*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1954, 61-123.

Shchukin, Mark & Kazanski, Michel & Sharov, Oleg. *Des Goths aux Huns : Le nord de la mer Noire au Bas-Empire et à l'époque des Grandes Migrations*. Oxford: BAR International Series 1535, 2006.

Sommer, Markus. *Die Gürtel und Gürtelbeschläge des 4. und 5. Jahrhunderts im römischen Reich*, Bonn: Verein der Förderer des Instituts für Vor- und Frühgeschichte der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität, 1984.

Tejral, Jaroslav. "Zur Chronologie der frühen Völkerwanderungszeit im mittleren Donaauraum", *Archaeologia Austriaca* 72 (1988), 223-304.

Steinklauber, Ulla. *Das Spätantike Gräberfeld auf dem Frauenberg bei Leibnitz, Steiermark*, Wien: Fundberichte aus Österreich, Materialheft A 10, 2002.

Фиала, Фрањо. Прилози к римској археологији Херцеговине, *Гласник земаљској музеја у Босни и Херцеговини* VII. 3 (1895), 365-378.

Feugère, Michel. *Weapons of the Romans*. Stroud/Charleston: Tempus Publishing, 2002.

Цермановић-Кузмановић, Александрина и Велимировић-Жижић, Оливера и Срејовић, Драгослав. *Анђичка Дукља: некрополе*. Цетиње: Обод, 1975.

Црнобрња, Адам и Крунић, „Славица. Војна опрема и коњска орма", *Анђичка бронза Синигунума*, ур. С. Крунић, Београд 1997, 261-302.

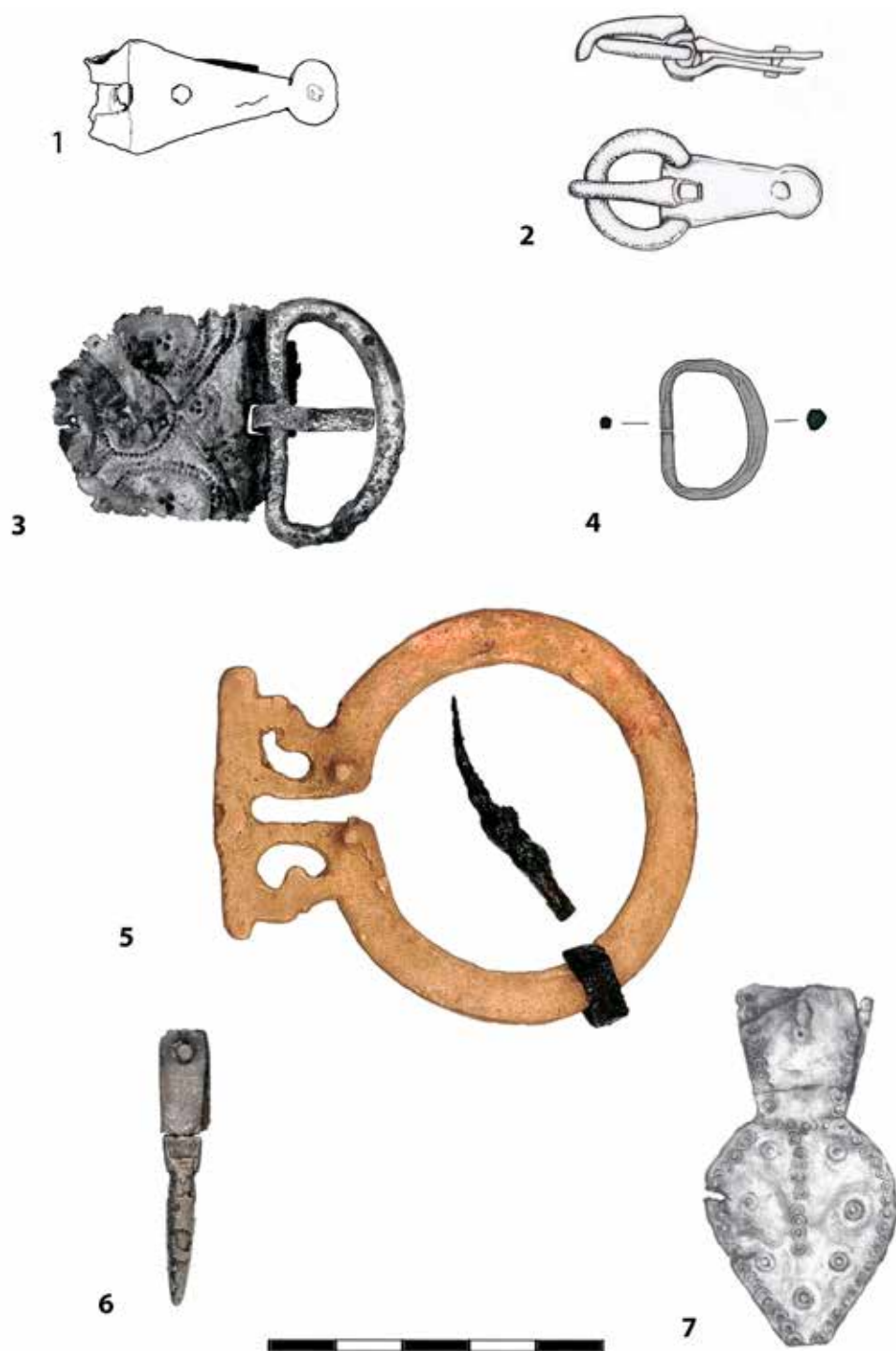
Buckles and Strap Ends from the Antique Collection of the National Museum in Čačak

In this work we examine 7 buckles and parts of belt sets from the collection of National museum Čačak. Some of the finds were summarily published earlier as parts of exhibition catalogs or excavation reports, S. Redžić phd thesis also takes in to consideration some of the material from Čačak. The chronological span covers the period from second half of third to the first half of fifth century. Although not abundant by number of finds, collection of Roman period belt equipment in lack of written and visual sources represents the custom of wearing belts by Roman population that lived in vicinity of today Čačak. This part of Serbia lacks with

published material of this character. Also the goal is to publish unpublished finds of belt equipment.

Quite unique for the territory in question, are one silver buckle and one bronze strap terminal which belong to the end of 4th and beginning of 5th century. Buckle is a amalgam of Roman fastening plate and influences from the Great Migration period obvious in modeling of a clasp. Bronze strap end is the only object like it on the territory of Serbia, only analogies descend from Austria, belonging to the second quarter of 5th century. The rest of the material is quite common for late antiquity in Roman provincial setting.

Vujadin Vujadinović

Сл. 1. 1 – 7 Копче и појасни језичци из античке збирке Народног музеја Чачак